

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВОДНОГО ГОСПОДАРСТВА ТА
ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ

СИДОРЧУК НАТАЛІЯ ЛЕОНІДІВНА

УДК 377.35 (043.3)

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ РЕФЛЕКСИВНОЇ КУЛЬТУРИ
МАЙБУТНІХ ІНЖЕНЕРІВ-БУДІВЕЛЬНИКІВ У ПРОЦЕСІ ФАХОВОЇ
ПІДГОТОВКИ

13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Рівне – 2017

Дисертацією є рукопис

Роботу виконано в Рівненському державному гуманітарному університеті,
Міністерство освіти і науки України

Науковий керівник:

доктор педагогічних наук, професор
ЛИТВИНЕНКО Світлана Анатоліївна
Рівненський державний гуманітарний
університет, професор кафедри практичної
психології і психотерапії.

Офіційні опоненти:

доктор педагогічних наук, професор
ГУЛАЙ Ольга Іванівна,
Луцький національний технічний університет,
професор кафедри матеріалознавства;

кандидат педагогічних наук,
ОГОРОДНІЙЧУК Ірина Анатоліївна,
Одеська державна академія будівництва
та архітектури, доцент кафедри філософії,
політології.

Захист відбудеться «9» лютого 2017 року о 13 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 47.104.08 у Національному університеті водного господарства та природокористування за адресою: 33000, м. Рівне, вул. Соборна, 11, навчальний корпус № 1, кімната 103 (зала засідань).

Із дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного університету водного господарства та природокористування за адресою: 33028, м. Рівне, вул. Олекси Новака, 75, навчальний корпус № 2, кімната 236.

Автореферат розіслано «9» січня 2017 р.

Учений секретар спеціалізованої вченої ради

А.В. Кочубей

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Закони України «Про вищу освіту», Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року націлюють вищі технічні навчальні заклади на досягнення високої якості професійної підготовки фахівців інженерної галузі, забезпечення їх професійного саморозвитку та самоосвіти впродовж життя. Будівельно-промисловий комплекс України, що володіє значущим фондоутворювальним потенціалом у модернізації економіки, охоплює понад 10 % кількості зайнятих у господарстві фахівців. Водночас у будівельній галузі недостатньо кваліфікованих інженерних кадрів для забезпечення необхідних обсягів будівництва. Швидкі науково-технологічні зміни, що характеризують науково-інформаційний тип сучасного прогресу, соціально-економічна значущість, специфічність і складність праці інженера-будівельника потребують високої якості професійних компетенцій сучасних фахівців, їх здатності до конструктивного переосмислення та перетворення власного досвіду, що неможливо без успішного перебігу рефлексії. Усе це визначає необхідність підготовки фахівців інженерно-будівельної галузі зі сформованою рефлексивною культурою, здатних до рефлексивного аналізу виробничих ситуацій у прийнятті професійно важливих та ефективних рішень, реалізації творчого підходу та інновацій у професійній діяльності й зумовлює рефлексивні засади підготовки студентів у технічних ВНЗ.

Вагомий внесок у дослідження змісту і дидактичних засад підготовки фахівців інженерної галузі здійснено С. Амеліною, Г. Атановим, Б. Зепую, В. Ємельяновим, Є. Іванченком, М. Козяром, А. Кочубей, М. Лазарєвим, І. Мархель, Г. Райковською, О. Романовським, В. Слободянюк, Т. Шевчук, В. Шепетько, Л. Щербатюк, П. Яковишиним та ін. Низка робіт присвячена вивченню особливостей підготовки, єдності та взаємозв'язків професійно-особистісного становлення майбутніх інженерів-будівельників (В. Андронов, О. Гулай, О. Коваленко, Т. Картель, Е. Лузик, Ю. Нагірний, В. Ройлян, А. Шевченко та ін.); формування самоосвітньої компетентності та розвитку самоосвітньої діяльності студентів (О. Карпова, Ю. Прищупа, А. Самойлов, Е. Фоміна та ін.). Означився інтерес сучасних учених до проблеми формування культурологічної компетентності студентів технічних ВНЗ (О. Карпуніна, А. Нікітіна, О. Федорцова та ін.).

Звернення до проблематики рефлексії визначається сучасними загальнонауковими передумовами та потребами практики (Г. Бізяєва, І. Бех, А. Карпов, М. Савчин, І. Семенов, С. Степанов, Г. Щедровицький та ін.). Рефлексивну компетентність як складову професійної компетентності досліджено в роботах Ю. Бабаян, А. Деркача, Н. Кузьміної, Л. Куєва Давіла, Ю. Кушеверської, М. Марусинець, В. Метаєвої, К. Нор та ін. У низці дисертаційних досліджень розглянуто становлення і розвиток рефлексивної культури майбутніх учителів (Т. Бондаренко, В. Єлісеєв, М. Карнелович, К. Павелків та ін.); майбутніх юристів (Г. Дегтяр). Окремі аспекти формування

рефлексії в процесі підготовки фахівців інженерної галузі обґрунтовано в дослідженнях Т. Єрмакової, О. Ігнатюка, Н. Недвиги, М. Моторної та ін.

Визначаючи безперечну теоретичну і практичну значущість виокремлених вище досліджень та багатогранність вивчення означеної проблеми, слід відзначити недостатній рівень розробленості концептуального й прикладного її аспектів. Незважаючи на розширення напрямів досліджень у галузі професійної освіти, проблема формування рефлексивної культури майбутніх інженерів-будівельників у педагогічній науці не знайшла належного відображення.

Відсутність системних наукових досліджень, з одного боку, та стан реальної освітньої діяльності вищих навчальних закладів, з іншого боку, загострюють *суперечності між*: суспільними вимогами до підготовки конкурентноспроможних фахівців інженерно-будівельної галузі та недостатнім науковим обґрунтуванням процесу формування рефлексивної культури як основи професійно-особистісного саморозвитку; утвердженням рефлексивної, суб'єкт-суб'єктної парадигми сучасної освіти, спрямованої на формування компетентного фахівця з розвиненим рефлексивним мисленням, та традиційною орієнтацією професійної підготовки майбутніх інженерів-будівельників на засвоєння фахових знань та умінь; необхідністю формування рефлексивної культури студентів та обмеженими можливостями організаційно-методичного забезпечення цього процесу в умовах технічного ВНЗ.

Актуальність проблеми, недостатній рівень її науково-методичної розробки та об'єктивні потреби вирішення суперечностей зумовили вибір теми дисертаційного дослідження **«Педагогічні умови формування рефлексивної культури майбутніх інженерів-будівельників у процесі фахової підготовки»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано в межах теми науково-дослідної роботи Рівненського державного гуманітарного університету «Розвиток життєтворчої активності особистості» (державний реєстраційний номер 0109U000499). Авторкою досліджено педагогічні умови формування рефлексивної культури майбутніх інженерів-будівельників у процесі фахової підготовки. Тему дисертаційного дослідження затверджено на засіданні Вченої ради Рівненського державного гуманітарного університету (протокол № 7 від 22.02.2013 р.) й узгоджено в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень із педагогічних і психологічних наук при НАПН України (протокол № 3 від 30. 10. 2014 р.).

Мета дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні й експериментальній перевірці педагогічних умов і моделі формування рефлексивної культури майбутніх інженерів-будівельників у процесі фахової підготовки.

Відповідно до мети визначено такі завдання дослідження:

1. Проаналізувати стан досліджуваної проблеми в науково-педагогічній літературі, дослідити вітчизняний і зарубіжний досвід і виокремити особливості формування рефлексивної культури майбутніх інженерів-

будівельників у процесі фахової підготовки. Науково обґрунтувати сутність і структуру феномена «рефлексивна культура майбутнього інженера-будівельника»; уточнити поняття «рефлексія», «професійна рефлексія», «рефлексивна культура».

2. Виявити і схарактеризувати критерії, показники та рівні сформованості рефлексивної культури майбутніх інженерів-будівельників.

3. Визначити та теоретично обґрунтувати педагогічні умови формування рефлексивної культури майбутніх інженерів-будівельників у процесі фахової підготовки.

4. Розробити модель і методику реалізації педагогічних умов формування рефлексивної культури майбутніх інженерів-будівельників у процесі фахової підготовки та апробувати їх ефективність.

Об'єкт дослідження – професійна підготовка майбутніх інженерів-будівельників у вищих технічних навчальних закладах.

Предмет дослідження – зміст і методика формування рефлексивної культури майбутніх інженерів-будівельників у процесі фахової підготовки.

Для реалізації мети та окреслених у дослідженні завдань використано комплекс **методів**: *теоретичних* – для вивчення теоретичних засад дослідження, визначення понятійно-категоріального апарату, узагальнення теоретичних та експериментальних даних, їх класифікації, інтерпретації, конкретизації та синтезу; метод порівняльно-педагогічного аналізу – для зіставлення різних теоретичних підходів учених до досліджуваної проблеми і визначення напрямів дослідження; логіко-системний – для визначення і теоретичного обґрунтування педагогічних умов формування рефлексивної культури майбутніх інженерів-будівельників у процесі фахової підготовки; метод теоретичного моделювання – для розробки експериментальної моделі; *емпіричних* (педагогічне спостереження, анкетування, тестування, інтерв'ювання, педагогічний експеримент) – з метою виявлення рівнів сформованості рефлексивної культури майбутніх інженерів-будівельників; *педагогічний експеримент* (констатувальний і формувальний етапи) – з метою перевірки ефективності експериментальної моделі і методики реалізації педагогічних умов формування рефлексивної культури майбутніх інженерів-будівельників у процесі фахової підготовки; *статистичних* (розрахунок робочого обсягу вибірки для контрольних та експериментальних груп, застосування кутового перетворення Фішера Φ^* , λ -критерію Колмогорова-Смирнова) – для статистичної обробки одержаних результатів і встановлення кількісних та якісних залежностей між явищами та процесами; *графічні* для наочного ілюстрування та порівняння результатів експериментальної роботи.

Наукова новизна дослідження. Уперше визначено сутність феномена «рефлексивна культура майбутніх інженерів-будівельників» і його компонентну структуру (мотиваційно-аксіологічний, змістово-теоретичний, процесуально-дійовий компоненти); теоретично обґрунтовано педагогічні умови формування рефлексивної культури майбутніх інженерів-будівельників

у процесі фахової підготовки (наступність і поетапність формування рефлексивної культури в ході фахової підготовки студентів; навчально-методичне забезпечення формування в майбутніх інженерів-будівельників знань про рефлексивну культуру та рефлексивних умінь; створення рефлексивного середовища освітнього процесу та використання потенціалу неформального навчання задля залучення студентів до рефлексивної діяльності) та визначено шляхи їх практичного впровадження; розроблено, науково обґрунтовано й апробовано модель формування рефлексивної культури майбутніх інженерів-будівельників у процесі фахової підготовки і методику реалізації педагогічних умов; виявлено критерії (особистісний, пізнавальний, діяльнісний) та їх показники, схарактеризовано рівні сформованості рефлексивної культури майбутніх інженерів-будівельників (високий, достатній, первинний, елементарний); уточнено поняття «рефлексія», «професійна рефлексія», «рефлексивна культура»; подальшого розвитку набули зміст, форми та методи формування рефлексивної культури майбутніх інженерів-будівельників у процесі фахової підготовки.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає в розробці діагностувальної та експериментальної методик формування рефлексивної культури у процесі фахової підготовки майбутніх інженерів-будівельників; розробці програмного та навчально-методичного забезпечення рефлексивних студій і практикуму «Основи рефлексивної культури майбутнього інженера-будівельника», інструктивно-методичних матеріалів для проведення рефлексивних тренінгів, «Студентського кіноклубу», комплексів рефлексивних завдань для лекційних і семінарських занять, практичних вправ і ділових ігор, завдань для самостійної роботи студентів; доповнення рефлексивним змістом навчальної та виробничої практики.

Матеріали наукового дослідження можуть бути корисними для студентів, аспірантів, науково-педагогічних працівників ВНЗ.

Основні положення і результати дослідження **впроваджено** в навчально-виховний процес Національної академії образотворчого мистецтва і архітектури (довідка про впровадження № 961 від 25.11.2016 р.), Національного університету водного господарства та природокористування (довідка про впровадження № 001-1661 від 24.11.2016 р.), Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка (довідка про впровадження № 37-01-4805 від 20.10. 2016 р.), Національного університету «Львівська політехніка» (довідка про впровадження № 6701-2378 від 15.12.2016 р.).

Апробація результатів дослідження. Основні теоретичні положення та висновки дисертаційного дослідження висвітлено в доповідях на науково-практичних конференціях: *міжнародних* – «Педагогіка та психологія: традиції та інновації» (Львів, 2013), «Психолого-педагогічні виклики сучасності: шляхи розв'язання та новітні перспективи» (Одеса, 2013), «Педагогіка та психологія: перспективні та пріоритетні напрями наукових досліджень» (Київ, 2013), «Педагогічні та психологічні науки: виклики і

сьогодення» (Київ, 2014), «Пріоритетні напрями розвитку сучасних педагогічних та психологічних наук» (Одеса, 2016), «Актуальные проблемы педагогики и психологии – 2015» (Будапешт, Угорщина, 2015), «Наука, освіта, суспільство очима молодих» (Рівне, 2016); *всукраїнських* – «Актуальні проблеми сучасної дидактики в контексті вимог інформаційного суспільства» (Рівне, 2014), «Становлення і розвиток особистості людини як суб'єкта власного життя» (Рівне, 2016), а також обговорено на науково-методичних семінарах кафедри іноземних мов НУВГП упродовж 2012 – 2016 рр..

Публікації. Результати дисертаційного дослідження відображено у 12 одноосібних друкованих працях, із яких: 5 статей у наукових фахових виданнях України, 1 стаття у зарубіжному періодичному виданні, 6 праць у збірниках матеріалів наукових конференцій.

Структура й обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел, додатків. Повний обсяг дисертації становить 290 сторінок (основний текст – 192 сторінки). Список використаних джерел містить 278 найменувань, з них 16 іноземними мовами. Дисертація містить 11 таблиць на 9 сторінках і 4 рисунки на 3 сторінках, 6 додатків на 75 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми, визначено об'єкт, предмет, мету, завдання і методи дослідження, висвітлено наукову новизну одержаних результатів, їх практичне значення, подано відомості про апробацію й упровадження результатів дослідження, загальну кількість публікацій і структуру роботи.

У першому розділі – *«Теоретичні засади формування рефлексивної культури майбутніх інженерів-будівельників у процесі фахової підготовки»* – проаналізовано вітчизняну та зарубіжну наукову літературу з проблеми дослідження; представлено результати аналізу категоріального апарату дослідження; розкрито концептуальні засади підготовки майбутніх інженерів-будівельників і формування рефлексивної культури сучасного фахівця в технічних ВНЗ; обґрунтовано сутність поняття «рефлексивна культура майбутнього інженера-будівельника» і схарактеризовано її складові.

Аналіз наукового фонду засвідчив наявність міждисциплінарного підходу у вивченні феномена «рефлексія» як комплексного і багатоаспектного об'єкта наукового дослідження. Так, з позиції філософії рефлексія постає як категорія свідомості, форма теоретичної діяльності в аспекті пізнання, осмислення і переосмислення людиною себе і довкілля, руху до суб'єктності, перетворення себе та дійсності (В. Біблер, І. Ладенко, В. Лекторський, В. Лефевр, В. Розін, Г. Щедровицький, Б. Юдін та ін.); з психологічних позицій досліджено механізми і закономірності функціонування рефлексивних процесів особистості в різних видах діяльності, спілкування і творчості (І. Бех, Г. Бізяєва, О. Варбан, А. Карпов,

С. Максименко, М. Савчин, І. Семенов, Ю. Степанов, А. Фурман, Ю. Швалб, В. Ямницький та ін.); у педагогічному вимірі – у площині дослідження рефлексивних засад навчання і виховання школярів, професійної підготовки фахівців різних галузей (Т. Бондаренко, І. Зязюн, С. Литвиненко, М. Марусинець, О. Савченко, В. Семиченко, В. Сластьонін та ін.)

У загальному вигляді «рефлексія» постає як здатність особистості до самоаналізу й самооцінки, осмислення та переосмислення власної діяльності та відносин із предметно-соціальним довкіллям. Доведено (Г. Бізяєва, В. Метаєва, Ю. Кулюткін, І. Семенов, Ю. Степанов та ін.), що в широкому розумінні професійна рефлексія є системоутворювальною якістю особистості фахівця, атрибутом його професійного мислення, чинником професійного становлення й удосконалення. Професійна рефлексія виступає як процес і результат самоаналізу власної діяльності та професійних ситуацій, співвіднесення власних можливостей, дій та особистісних якостей з професійними вимогами.

За результатами аналізу вітчизняного та зарубіжного досвіду підготовки майбутніх фахівців інженерної галузі (О. Завалевська, А. Jacoby, Т. Картель, М. Lipman, С. Моторна, Н. Недвига, М. Russell, D. Fay, S. Holton та ін.) виявлено актуальну потребу в розробці теоретичних засад і практичних шляхів реалізації моделей освіти, заснованих на рефлексивних засадах, оскільки здобуття вищої освіти в сучасному світі виступає передумовою для подальшого вдосконалення і саморозвитку особистості, її спрямованості на освіту впродовж життя. Рефлексивні засади освіти та формування рефлексивної культури майбутніх інженерів-будівельників забезпечують вирішення важливих завдань фахового становлення, що виявляються в усвідомленні змісту професії й вмотивованому ставленні до різних її аспектів; формуванні адекватної оцінки ефективності власної діяльності; розвитку потреби в самореалізації та самовдосконаленні, творчості у професійній галузі; відході від стереотипів щодо вироблення вимог до процесу і результатів діяльності та збагачення досвіду професійної майстерності. Визначено рефлексивну культуру майбутніх інженерів-будівельників як інтегральну особистісну якість, що дозволяє адекватно і ефективно здійснювати рефлексивні процеси, забезпечує особистісний і професійний розвиток і саморозвиток, досягнення ефективності та результативності в навчальній і професійній діяльності. Конкретизовано компоненти рефлексивної культури майбутніх інженерів-будівельників: *мотиваційно-аксіологічний, змістово-теоретичний, процесуально-дійовий.*

Мотиваційно-аксіологічний компонент рефлексивної культури розглядаємо як: здатність майбутніх інженерів-будівельників до визначення цілей і завдань навчальної та професійної діяльності; усвідомлення професійних інтересів й суспільного значення професії; мотиваційне ставлення до значущості оволодіння основами рефлексії й готовність до прояву рефлексії у професійній діяльності. Основою *змістово-теоретичного компоненту* рефлексивної культури майбутніх інженерів-будівельників є знання, що передбачає оволодіння теоретичними та прикладними знаннями

про рефлексію, професійну рефлексію, сутність і зміст рефлексивної культури особистості фахівця інженерно-будівельної галузі, особливості прояву рефлексивної культури в різних навчальних і професійних ситуаціях. *Процесуально-дійовий компонент* розкриває: досвід прояву рефлексивної культури в різних навчальних і професійних ситуаціях; уміння оцінювати власну позицію в діяльності та співвідносити результати з метою діяльності; здатність осмислювати свої якості в теперішньому в порівнянні з минулим, прогнозувати перспективи їх розвитку; уміння входження в рефлексивну позицію.

У другому розділі – **«Змістово-організаційні засади формування рефлексивної культури майбутніх інженерів-будівельників у процесі фахової підготовки»** – визначено критерії, показники, схарактеризовано рівні сформованості рефлексивної культури майбутніх інженерів-будівельників; розкрито методику педагогічного експерименту та з'ясовано стан сформованості рефлексивної культури майбутніх інженерів-будівельників; науково обґрунтовано педагогічні умови та модель формування рефлексивної культури майбутніх інженерів-будівельників у процесі фахової підготовки.

Згідно з теоретично обґрунтованою структурою рефлексивної культури розроблено систему критеріїв, показників і рівнів сформованості рефлексивної культури майбутніх інженерів-будівельників. Критеріями сформованості рефлексивної культури майбутніх інженерів-будівельників за мотиваційно-аксіологічним компонентом обрано – особистісний критерій із показниками: ціннісне ставлення до майбутньої професійної діяльності; прагнення до здобуття нових професійних знань і розвитку професійно важливих якостей; спрямованість на самопізнання, самоосвіту та саморозвиток; за змістово-теоретичним компонентом – пізнавальний критерій із показниками: узагальненість та усвідомленість теоретичних і прикладних знань щодо рефлексії та рефлексивної культури фахівця; повнота і глибина засвоєння змісту понять; повнота і глибина засвоєння обсягу понять; за процесуально-дійовим компонентом – діяльнісний критерій із показниками: сформованість рефлексивних умінь; сформованість онтогенетичної рефлексії; здатність до активного саморозвитку, подолання професійних криз і деформацій.

Сформованість рефлексивної культури майбутніх інженерів-будівельників була розподілена за рівневою ієрархією (високий, достатній, первинний, елементарний рівні) згідно з отриманими кількісними показниками. Високий рівень сформованості рефлексивної культури характеризувався проявом ціннісного ставлення до майбутньої професійної діяльності; прагненням до здобуття нових професійних знань і розвитку професійно важливих якостей, спрямованістю на самопізнання; сформованістю теоретичних і прикладних знань про рефлексію, професійну рефлексію сутність і зміст рефлексивної культури інженера-будівельника, повним і глибоким засвоєнням змісту і обсягу понять, вичерпністю, осмисленістю і переконливістю доведень; високим рівнем сформованості

рефлексивних умінь та онтогенетичної рефлексії, виявом здатності до активного саморозвитку й самовдосконалення, подолання професійних криз і деформацій.

Для достатнього рівня сформованості рефлексивної культури майбутніх інженерів-будівельників властивий середній ступінь прояву ціннісного ставлення до майбутньої професійної діяльності, прагнення до здобуття нових професійних знань і розвитку професійно важливих якостей, спрямованості на самопізнання і самоосвіту; достатнє оволодіння теоретичними і прикладними знаннями про рефлексію, професійну рефлексію, сутність і зміст рефлексивної культури й рефлексивної діяльності інженера-будівельника; вичерпність, осмисленість та обґрунтованість доведень, але наявність окремих недоліків у визначенні понять, неповне розкриття їх змісту й обсягу; середній рівень сформованості рефлексивних умінь та онтогенетичної рефлексії та здатності до саморозвитку й самовдосконалення, подолання професійних криз і деформацій.

Первинний рівень характеризувався нижчим за середній ступенем прояву ціннісного ставлення до майбутньої професійної діяльності, прагненням до здобуття нових професійних знань і розвитку професійно важливих якостей, недооцінкою своїх можливостей; безсистемністю знань про рефлексію, професійну рефлексію сутність і зміст рефлексивної культури і рефлексивної діяльності інженера-будівельника, неповним і неглибоким засвоєння змісту і обсягу понять, труднощами у визначенні та практичному застосуванні понять, їх аналізі, оцінці й встановленні взаємозв'язків; нижчим за середній рівнем сформованості рефлексивних умінь, низьким рівнем розвитку онтогенетичної рефлексії; залежністю саморозвитку від зовнішнього стимулювання, недостатнім потенціалом для подолання професійних криз і деформацій.

Для елементарного рівня сформованості рефлексивної культури майбутніх інженерів-будівельників властиве незадоволення обраною професією, прагнення лише до отримання диплому, відсутність значущих мотивів розвитку у професійній діяльності; сформованість знань про рефлексію, професійну рефлексію сутність і зміст рефлексивної культури і рефлексивної діяльності інженера-будівельника на рівні уявлень; труднощі у визначенні понять (відсутність відповіді або хибні відповіді); низький рівень сформованості рефлексивних умінь, відсутність рефлексії минулого досвіду та загальмований саморозвиток, нездатність до подолання професійних криз і деформацій.

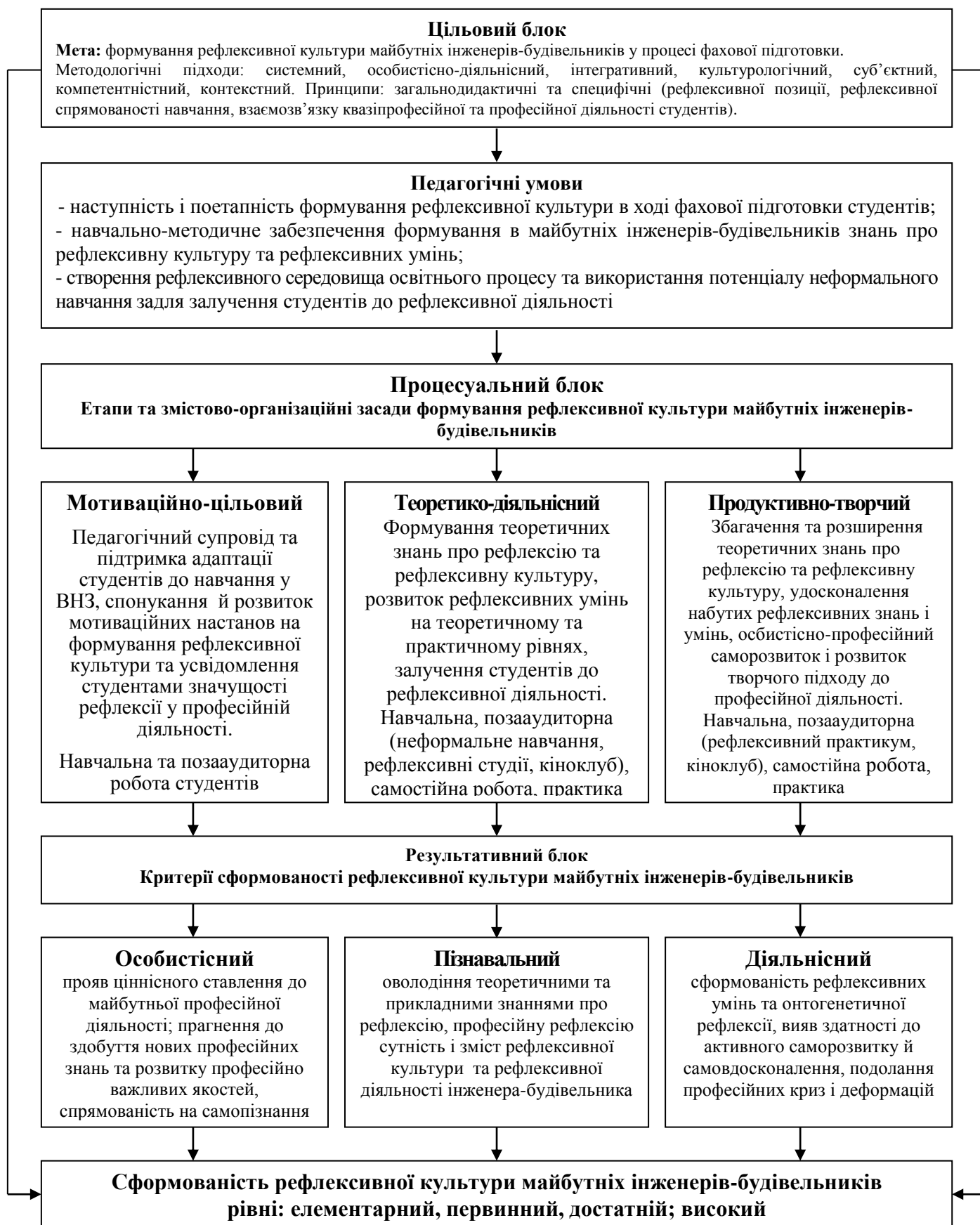
Розроблено діагностичний комплекс із використанням стандартних діагностичних методик і спеціально розроблених завдань. У діагностичному дослідженні рівнів сформованості рефлексивної культури майбутніх інженерів-будівельників за особистісним критерієм використано комплекс методик: «Діагностика структури мотивів трудової діяльності» (Т. Бадоев), «Дослідження мотивів навчання у ВНЗ» (Т. Ільїна), «Оцінка здатності до саморозвитку, самоосвіти» (В. Андрєєв); за пізнавальним критерієм вивчалася наявність у студентів теоретичних знань про рефлексію,

професійну рефлексію і рефлексивну культуру фахівця, задля чого було розроблено комплекс завдань (30 варіантів); за діяльнісним критерієм використовувалися: методика «Діагностика рівня розвитку рефлексивності» (А. Карпов), методика «Самооцінка онтогенетичної рефлексії» (М. Фетискін), методика «Рефлексія на саморозвиток» (Л. Бережнова).

Проаналізовано результати вивчення стану сформованості та особливостей формування рефлексивної культури майбутніх інженерів-будівельників у процесі професійної підготовки. Результати проведеного дослідження, до якого було залучено 134 студенти (74 студенти-першокурсники і 60 – випускників бакалаврату), засвідчили, що переважна більшість досліджуваних виявили первинний та елементарний рівні сформованості рефлексивної культури: студенти-першокурсники (відповідно 35,52 % та 46,11 %), студенти – випускники бакалаврату (відповідно – 46,10% та 22,39 %).

З'ясовано, що в умовах фахової підготовки майбутніх інженерів-будівельників у ВНЗ формування рефлексивної культури відбувається переважно стихійно, відсутнє організаційно-методичне забезпечення цього процесу та використання потенціалу практики, позааудиторної роботи й неформального навчання, а професійно-особистісний розвиток студентів відбувається без опори на рефлексію й залучення до рефлексивної діяльності. На основі положень, задекларованих у рефлексивних підходах до професійної підготовки майбутніх фахівців і результатів стану сформованості рефлексивної культури майбутніх інженерів-будівельників у практиці фахової підготовки, встановлено необхідність уведення в освітній процес педагогічних умов, які розуміємо як необхідні і достатні складові педагогічної системи, сукупність різнопланових (зовнішніх і внутрішніх) обставин і чинників, що відображають потенціал освітнього і матеріально-просторового середовища для забезпечення результативності й ефективності перебігу навчально-виховного процесу й освітнього розвитку його суб'єктів. Педагогічними умовами формування рефлексивної культури майбутніх інженерів-будівельників у процесі фахової підготовки виступили: наступність і поетапність формування рефлексивної культури в ході фахової підготовки студентів; навчально-методичне забезпечення формування в майбутніх інженерів-будівельників знань про рефлексивну культуру та рефлексивних умінь; створення рефлексивного середовища освітнього процесу та використання потенціалу неформального навчання задля залучення студентів до рефлексивної діяльності.

Визначено змістову й структурну наповнюваність моделі формування рефлексивної культури майбутніх інженерів-будівельників у процесі фахової підготовки, головними детермінантами дієвості якої виступають педагогічні умови. Запропонована модель (рис. 1), що презентована як цілісна множина взаємопов'язаних структурних компонентів, підпорядкованих меті й завданням якісної підготовки майбутнього інженера-будівельника, містила чотири блоки: перший – цільовий, другий, що базується на педагогічних умовах формування рефлексивної культури; третій – процесуальний, який

Рис 1. Модель формування рефлексивної культури майбутніх інженерів-будівельників у процесі фахової підготовки

охоплює етапи (мотиваційно-цільовий, теоретико-діяльнісний, продуктивно-творчий) та змістово-організаційні засади реалізації педагогічних умов; четвертий – результативний (критерії та рівні сформованості рефлексивної культури майбутніх інженерів-будівельників). Кожен із представлених етапів має специфічні цільові орієнтири, форми і методи, що забезпечують загальну динаміку формування рефлексивної культури студентів.

У третьому розділі – *«Експериментальне дослідження реалізації педагогічних умов та моделі формування рефлексивної культури майбутніх інженерів-будівельників у процесі фахової підготовки»* - охарактеризовано методику впровадження педагогічних умов і моделі формування рефлексивної культури майбутніх інженерів-будівельників у процесі фахової підготовки; представлено організацію формувального етапу експериментального дослідження та проаналізовано результати дослідно-експериментальної роботи.

Дослідно-експериментальна робота проводилася впродовж трьох етапів (мотиваційно-цільовий, теоретико-діяльнісний, продуктивно-творчий), на кожному з яких відбувалося комплексне впровадження виокремлених педагогічних умов. Перший, мотиваційно-цільовий етап, що тривав упродовж першого року, спрямовувався на педагогічний супровід і підтримку адаптації студентів до навчання у ВНЗ та утвердження у професійному виборі; спонукання й розвиток мотиваційних настанов щодо формування рефлексивної культури та усвідомлення студентами значення рефлексії у професійній діяльності. У зв'язку з чим завданнями етапу були: ознайомлення студентів із майбутньою професійною діяльністю, окреслення цілей і завдань професійної підготовки; активізація мотиваційних настанов до самостійної пізнавальної діяльності й інтересу до обраної спеціальності й здобуття професійної освіти; змістово-організаційне забезпечення педагогічного супроводу й підтримки адаптації студентів до навчання у технічних ВНЗ, розвиток співробітництва в навчальній діяльності та відповідального ставлення до навчання на рефлексивних засадах. Організаційно-методичними засадами реалізації мети і завдань цього етапу виступили: доповнення рефлексивною складовою навчальних дисциплін соціально-гуманітарної підготовки; використання потенціалу позааудиторної, самостійної роботи й неформального навчання; проблемні лекції, лекції-дискусії, тренінгові заняття, «Студентський кіноклуб», круглі столи із запрошенням фахівців-професіоналів, демонстрації відеоматеріалів і фотодокументів про здобутки фахівців інженерно-будівельної галузі країни і регіону, проведення екскурсій у будівельні фірми та організації.

На другому (теоретико-діялісному) етапі відбувалося формування в майбутніх інженерів-будівельників теоретичних знань про рефлексію та рефлексивну культуру, розвиток рефлексивних умінь на теоретичному та практичному рівнях й включення студентів у рефлексивну діяльність у процесі фахової підготовки й неформального навчання. З урахуванням реалізації виокремлених педагогічних умов, вирішувалися завдання:

стимулювання й розвиток мотиваційних настанов до професійного саморозвитку й формування рефлексивної культури в навчальній діяльності та у проходженні практики; змістово-організаційне забезпечення навчальних дисциплін, самостійної (рефлексивні завдання, розробка проєктів, презентацій, виступи з доповідями тощо), неформальної освіти та позааудиторної роботи (рефлексивні студії, кіноклуб тощо) рефлексивною складовою, поєднання теоретичної і практичної підготовки у формуванні рефлексивної культури студентів.

Змістово-організаційними засадами цього етапу виступили: навчальні дисципліни циклу соціально-гуманітарної підготовки («Філософія»); фундаментальної підготовки («Опір матеріалів», «Технологія будівельного виробництва»); практика, рефлексивні студії «Основи рефлексивної культури майбутнього інженера-будівельника» як складова неформального навчання, «Студентський кіноклуб».

У ході рефлексивних студій «Основи рефлексивної культури майбутнього інженера-будівельника» використовувалися такі форми навчальної роботи: лекції, бесіди, групові дискусії, аналіз конкретних ситуацій, ділові ігри, контекстне навчання, тренінг, проблемні завдання та ситуації, рефлексивні практикуми, рефлексивні щоденники, самостійна робота. На заняттях рефлексивних студій студенти зверталися до теоретичного осмислення сучасних проблем наукового вивчення рефлексії, обговорення особливостей здійснення рефлексії в навчальній і професійній діяльності, ознайомлення з ефективними рефлексивними прийомами; особливостями навчальної і професійної діяльності та пізнання себе як суб'єкта навчально-професійної діяльності. Було запроваджено виконання завдань з їх обговоренням у мікрогрупах: звернення до рефлексивного аналізу здобутків і труднощів у навчанні, рефлексивного аналізу в ретроспективі (як це пов'язано з минулим досвідом) та прогностичного рефлексивного аналізу (самопередбачення та самозобов'язання), результати якого фіксувалися в індивідуальних рефлексивних щоденниках студентів

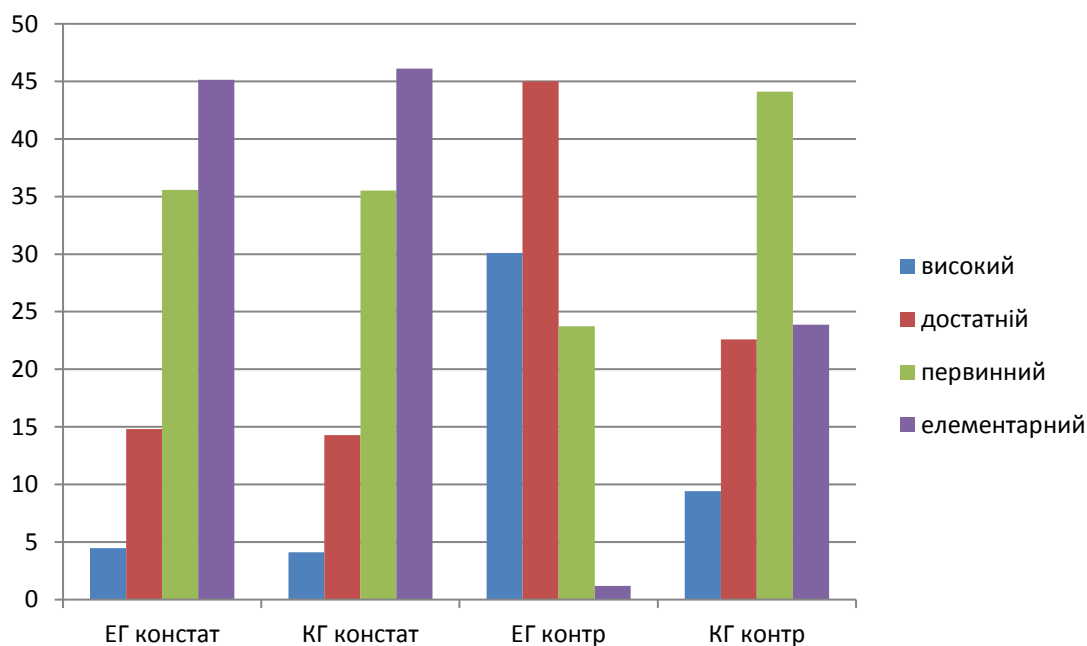
На завершальному (продуктивно-творчому) етапі відбувалося збагачення, розширення й удосконалення набутих рефлексивних знань і умінь, особистісно-професійний саморозвиток і розвиток творчого підходу до професійної діяльності. Завданнями цього етапу були: розвиток мотиваційних настанов до особистісно-професійного саморозвитку, формування рефлексивно-творчого підходу до розв'язання професійних завдань і проблем з опорою на рефлексію; удосконалення і корекція рефлексивних знань і вмінь з опорою на набутий досвід і практику рефлексивної діяльності; доповнення змісту і завдань курсів, переддипломної практики, позааудиторної і самостійної роботи рефлексивною складовою; оцінювання і самооцінювання сформованості рефлексивної культури майбутніх інженерів-будівельників задля подальшого професійного самовдосконалення.

Засобами реалізації педагогічних умов на третьому етапі виступили: навчальні дисципліни циклу професійної підготовки і вільного вибору

(«Організація будівництва», «Інженерне проектування міських територій»), у викладанні яких відбувалося звернення до рефлексивного осмислення студентами змісту пропонованих тем через рефлексивні завдання, запитання та ситуації; забезпечувалося поєднання теоретичного навчання з самостійною роботою студентів і набутим досвідом професійної діяльності; рефлексивний практикум «Основи рефлексивної культури майбутнього інженера-будівельника», у ході якого використовувалися такі форми роботи: бесіди, групові дискусії, ділові ігри, тренінг, проблемні завдання, проєктивні вправи, рефлексивні ситуації, написання есе, рефлексивні щоденники, кіноклуб, самостійна робота, портфоліо.

Реалізація експериментальної моделі та впровадження педагогічних умов потребувало проведення відповідної підготовчої роботи, зокрема міжкафедральних семінарів із викладачами профільних кафедр із метою окреслення завдань і реалізації змістово-організаційних засад формування рефлексивної культури майбутніх інженерів-будівельників у процесі фахової підготовки.

Після завершення формувального етапу експерименту здійснено прикінцеве діагностування, метою якого було виявлення змін у рівнях сформованості рефлексивної культури майбутніх інженерів-будівельників (див. рис. 2).

Рис.2. Динаміка сформованості рефлексивної культури майбутніх інженерів-будівельників експериментальної та контрольної груп (%)

Як засвідчує діаграма, високого рівня сформованості рефлексивної культури досягли 30,10 % студентів ЕГ (було 4,46 %) і 9,43 % досліджуваних КГ (було 4,10 %). Достатній рівень сформованості рефлексивної культури майбутніх інженерів-будівельників виявлено у 45,0 % студентів ЕГ (було 14,82 %) та 22,6 % студентів КГ (було 14,27 %). На первинному рівні сформованості рефлексивної культури залишилося 23,74 % майбутніх

інженерів-будівельників ЕГ (було 35,57 %) та 44,10 % студентів КГ (було 35,52 %). Елементарний рівень сформованості рефлексивної культури засвідчили 1,2 % майбутніх інженерів-будівельників ЕГ (було 45,15 %) та 23,87 % досліджуваних КГ (було 46,11 %). Надійність і статистична значущість отриманих результатів експериментального дослідження перевірена за допомогою обрахунку кутового перетворення Фішера φ^* ($\varphi_{кр}^* \leq 1,64 (p \leq 0,05)$ $\varphi_{кр}^* \leq 2,31 (p \leq 0,01)$) та за λ -критерієм Колмогорова-Смирнова $d_{емп.} > d_{0,01}$.

Отже, статистичний аналіз експериментальних даних підтвердив ефективність впроваджених педагогічних умов формування рефлексивної культури майбутніх інженерів-будівельників і розроблених, з урахуванням цих умов, моделі й експериментальної методики їх реалізації у процесі фахової підготовки студентів.

ВИСНОВКИ

У дисертаційному дослідженні здійснено теоретичне узагальнення і представлено нове вирішення важливого й актуального завдання, що виявляється в розробці, науковому обґрунтуванні педагогічних умов, моделі та експериментальної методики формування рефлексивної культури майбутніх інженерів-будівельників у процесі фахової підготовки.

1. Здійснений аналіз філософсько-культурологічних, психолого-педагогічних джерел засвідчив міждисциплінарний характер дослідження феномену «рефлексія» і дозволив сформулювати цілісне уявлення про сутність, провідні характеристики та особливості становлення рефлексивної культури майбутніх інженерів-будівельників як складової процесу фахової підготовки, що слугує підґрунтям професійно-особистісного самопізнання та саморозвитку фахівців. Рефлексія постає як здатність особистості до самоаналізу й самооцінки, осмислення і переосмислення власної діяльності та відносин із предметно-соціальним довкіллям. Професійна рефлексія виступає як процес і результат самоаналізу власної діяльності і професійних ситуацій, співвіднесення власних можливостей, дій та особистісних якостей з професійними вимогами.

Визначено рефлексивну культуру майбутніх інженерів-будівельників як інтегральну особистісну якість, що дозволяє адекватно й ефективно здійснювати рефлексивні процеси, забезпечує особистісний і професійний розвиток і саморозвиток, досягнення ефективності та результативності в навчальній і професійній діяльності. Обґрунтовано структуру рефлексивної культури майбутніх інженерів-будівельників, схарактеризовано її компоненти: мотиваційно-аксіологічний, змістово-теоретичний, діяльнісно-креативний.

2. Виявлено критерії і показники сформованості рефлексивної культури майбутніх інженерів-будівельників: особистісний (ціннісне ставлення до майбутньої професійної діяльності; прагнення до здобуття нових професійних знань і розвитку професійно важливих якостей; спрямованість

на самопізнання, самоосвіту та саморозвиток); пізнавальний (узагальненість та усвідомленість теоретичних і прикладних знань щодо рефлексії та рефлексивної культури фахівця; повнота і глибина засвоєння змісту понять; повнота і глибина засвоєння обсягу понять); діяльнісний (сформованість рефлексивних умінь; сформованість онтогенетичної рефлексії; здатність до активного саморозвитку, подолання професійних криз і деформацій). За виявленими критеріями та їх показниками схарактеризовано рівні сформованості рефлексивної культури майбутніх інженерів-будівельників (високий, достатній первинний, елементарний).

3. Визначено, обґрунтовано й впроваджено педагогічні умови формування рефлексивної культури майбутніх інженерів-будівельників: наступність і поетапність формування рефлексивної культури в ході фахової підготовки студентів; навчально-методичне забезпечення формування в майбутніх інженерів-будівельників знань про рефлексивну культуру та рефлексивних умінь; створення рефлексивного середовища освітнього процесу та використання потенціалу неформального навчання задля залучення студентів до рефлексивної діяльності.

4. Розроблено й апробовано модель і експериментальну методику формування рефлексивної культури майбутніх інженерів-будівельників, що передбачала такі етапи: мотиваційно-цільовий, теоретико-діяльнісний, продуктивно-творчий, для кожного з яких було визначено цілі й завдання, зміст, методи і форми їх реалізації. Засобами реалізації педагогічних умов виступили: лекційні, семінарські, практичні заняття, самостійна та позааудиторна робота студентів; проблемне, контекстне, інтерактивне, неформальне навчання; рефлексивний тренінг, «Студентський кіноклуб», рефлексивні студії і практикум «Основи рефлексивної культури майбутнього інженера-будівельника», екскурсії, рольові та дидактичні ігри, проблемні завдання, дискусії, проєктивні вправи, портфоліо тощо.

Доведено статистичну значущість позитивних зрушень щодо сформованості рефлексивної культури майбутніх інженерів-будівельників. Прикінцевий етап експерименту засвідчив, що кількість студентів з високим рівнем сформованості рефлексивної культури в ЕГ зросла з 4,46 % до 30,10%; тоді як у КГ – з 4,10 % до 9,43 %; із достатнім – в ЕГ збільшилася із 14,82 % до 45,0 %, а в КГ – з 14,27 % до 22,6 %. Кількість студентів ЕГ, що виявили первинний рівень сформованості рефлексивної культури скоротилася на 11,83 % студентів, тоді як у КГ – зросла на 8,58 %; на елементарному рівні залишилося 1,2 % студентів ЕГ (було 45,15 %), а в контрольній групі 23,87 % (було 46,11 %) досліджуваних. Надійність і статистична значущість отриманих результатів експериментального дослідження перевірена за допомогою обрахування кутового перетворення Фішера φ^* та за λ -критерієм Колмогорова-Смирнова.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів формування рефлексивної культури майбутніх інженерів-будівельників у процесі фахової підготовки. Перспективними напрямками її подальшого вивчення вважаємо

розробку змістово-організаційних засад і технологій підготовки та перепідготовки інженерів-будівельників на засадах рефлексивної парадигми освіти, дослідження можливостей дистанційної освіти та самоосвіти у цьому процесі, зокрема засобами інформаційно-комунікаційних технологій.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Сидорчук Н. Л. Діагностування стану сформованості рефлексивної культури майбутніх інженерів-будівельників / Н. Л. Сидорчук // Пріоритетні напрями розвитку сучасних педагогічних та психологічних наук: Збірник наукових робіт учасників міжнародної науково-практичної конференції. – Одеса: ГО «Південна фундація педагогіки», 2016. – С. 80 – 83.

2. Сидорчук Н. Л. До питання розвитку рефлексивно-творчого потенціалу студентів інженерних спеціальностей / Н. Л. Сидорчук // Педагогіка та психологія: перспективні та пріоритетні напрями наукових досліджень: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. – Київ: ГО «Київська наукова організація педагогіки та психології», 2013. – С. 18 – 21.

3. Сидорчук Н. Л. До питання сутності рефлексивних умінь / Н. Л. Сидорчук // Педагогіка та психологія: традиції та інновації: Збірник наукових робіт учасників міжнародної науково-практичної конференції. – Львів: ГО «Львівська педагогічна спільнота», 2013. – С. 54 – 56.

4. Сидорчук Н. Л. Концептуальні основи професійної підготовки майбутніх інженерів-будівельників: рефлексивна парадигма / Н. Л. Сидорчук // Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти: Збірник наукових праць. Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. Випуск 13 (56). Частина II. – Рівне: РДГУ, – С. 147 – 150.

5. Сидорчук Н. Л. Наукові трактування поняття «рефлексивні уміння» в психолого-педагогічній літературі / Н. Л. Сидорчук // Педагогічні та психологічні науки: виклики і сьогодення: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. – К.: ГО «Київська наукова організація педагогіки та психології», 2014. – С. 16 – 18.

6. Сидорчук Н. Л. Основи формування рефлексивних умінь у майбутніх фахівців вищих технічних навчальних закладів / Н. Л. Сидорчук // Психолого-педагогічні основи гуманізації навчально-виховного процесу в школі та ВНЗ: збірник наукових праць. – №2 (12). – Рівне: РВЦ МЕГУ ім. акад. С. Дем'янчука, 2014. – С. 199 – 204.

7. Сидорчук Н. Л. Педагогічна рефлексія як вияв творчого потенціалу особистості педагога / Н. Л. Сидорчук // Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти: Збірник наукових праць. Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. Випуск 9 (52) – Рівне: РДГУ, 2014. – С. 142 – 146.

8. Сидорчук Н. Л. Педагогічні умови формування рефлексивної культури у фаховій підготовці майбутніх інженерів-будівельників / Н. Л.

Сидорчук // Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д.Ушинського. – Випуск 3 (110). – Серія: Педагогіка. – Одеса: ПНПУ імені К. Д.Ушинського, 2016. – С. 105 – 109.

9. Сидорчук Н. Л. Рефлексивні засади професійної підготовки майбутніх інженерів / Н. Л. Сидорчук // Наука, освіта, суспільство очима молодих: Матеріали ІХ Міжнародної науково–практичної конференції студентів та молодих науковців. Частина 1. Психолого-педагогічний напрям. – Рівне: РВВ РДГУ. – 2016. – С. 157 – 159.

10. Сидорчук Н. Л. Рефлексія як засіб формування навчальної етичної діяльності студентів / Н. Л. Сидорчук // Психолого-педагогічні виклики сучасності: шляхи розв'язання та новітні перспективи: Збірник наукових робіт учасників міжнародної науково-практичної конференції. – Одеса: ГО «Південна фундація педагогіки», 2013. – С. 57 – 60.

11. Сидорчук Н. Л. Формирования рефлексивной культуры будущих инженеров-строителей в теории и практике педагогической науки / Н.Л. Сидорчук // Международная научная конференция «Актуальные проблемы педагогики и психологии – 2015». Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology, III (31), Issue: 61. – Budapest, Hungary, 2015 – С. 50 – 53.

12. Сидорчук Н. Л. Формування рефлексивної культури майбутніх інженерів як педагогічна проблема / Н. Л. Сидорчук // Теоретичні питання культури, освіти та виховання: Збірник наукових праць. Випуск 53, 2016р. / Заг. Редакція – проф. Матвієнко О.В., укладач – канд. пед. наук, доц. Кудіна В. В. – К.: Вид. центр КНЛУ, 2016. – С. 68 – 71.

АНОТАЦІЇ

Сидорчук Н.Л. Педагогічні умови формування рефлексивної культури майбутніх інженерів-будівельників у процесі фахової підготовки. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. – Національний університет водного господарства та природокористування, Міністерство освіти і науки України. – Рівне, 2017.

У дисертаційній роботі досліджено проблему формування рефлексивної культури майбутніх інженерів-будівельників у процесі фахової підготовки. У дослідженні висвітлено основні напрями і підходи до трактування сутності понять «рефлексія», «професійна рефлексія», «професійна культура», «професійна підготовка». Визначено сутність поняття «рефлексивна культура майбутнього інженера-будівельника» і його структуру (мотиваційно-аксіологічний, змістово-теоретичний, процесуально-дійовий). Виявлено критерії (особистісний, пізнавальний, діяльнісний), показники і рівні (високий, достатній, первинний, елементарний) сформованості рефлексивної культури майбутніх інженерів-будівельників і проаналізовано стан її сформованості. Обґрунтовано та перевірено

сукупність педагогічних умов (наступність і поетапність формування рефлексивної культури в ході фахової підготовки студентів; навчально-методичне забезпечення формування в майбутніх інженерів-будівельників знань про рефлексивну культуру та рефлексивних умінь; створення рефлексивного середовища освітнього процесу та використання потенціалу неформального навчання задля залучення студентів до рефлексивної діяльності), розроблено й апробовано модель і експериментальну методику формування означеного феномена.

За результатами дослідження встановлено ефективність авторського підходу до вибору педагогічних умов і впровадження моделі формування рефлексивної культури майбутніх інженерів-будівельників у процес фахової підготовки.

Ключові слова: рефлексія, професійна рефлексія, професійна підготовка, рефлексивна культура майбутнього інженера-будівельника, педагогічні умови, модель формування рефлексивної культури майбутніх інженерів-будівельників.

Сидорчук Н.Л. Педагогические условия формирования рефлексивной культуры будущих инженеров-строителей в процессе профессиональной подготовки. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание научной степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.04 – теория и методика профессионального образования. – Национальный университет водного хозяйства и природопользования, Министерство образования и науки Украины. – Ровно, 2017.

В диссертационной работе исследована проблема формирования рефлексивной культуры будущих инженеров-строителей в процессе профессиональной подготовки. В работе представлено теоретическое обоснование и экспериментальная проверка педагогических условий формирования рефлексивной культуры будущих инженеров-строителей в процессе профессиональной подготовки. Определены содержание и сущность исследуемого феномена, его структура (мотивационно-аксиологический, содержательно-теоретический, процессуально-деятельностный). Виявлені критерії (личностный, познавательный, деятельностный) і показателі, згідно котрим були охарактеризовані рівні сформованості рефлексивної культури майбутніх інженерів-будівельників (високий, достаточний, первичний, елементарний).

Обоснована і перевірена сукупність педагогических условий формирования рефлексивной культуры будущих инженеров-строителей в процессе профессиональной подготовки (последовательность и поэтапность формирования рефлексивной культуры в процессе профессиональной подготовки студентов; учебно-методическое обеспечение формирования у будущих инженеров-строителей знаний о рефлексивной культуре и рефлексивных умений; создание рефлексивной среды образовательного

процесса и использование потенциала неформального обучения для приобщения студентов к рефлексивной деятельности). Разработана и научно обоснована модель формирования рефлексивной культуры с соответствующими этапами (мотивационно-целевой, теоретико-деятельностный, продуктивно-творческий), для каждого из которых были определены учебные цели, содержание, методы и формы их реализации.

На основании теоретического исследования и полученных на констатирующем этапе эксперимента результатов была разработана экспериментальная методика формирования рефлексивной культуры будущих инженеров-строителей в процессе профессиональной подготовки, которая предусматривала комплексную, поэтапную и последовательную реализацию выделенных педагогических условий. Целью мотивационно-целевого этапа (первый год обучения) было педагогическое сопровождение и поддержка адаптации студентов к обучению в ВУЗе, стимулирование и развитие мотивационных установок на формирование рефлексивной культуры и осознание студентами значения рефлексии в профессиональной деятельности. На втором (теоретико-деятельностном) этапе, на протяжении второго-третьего годов обучения, осуществлялось формирование теоретических знаний о рефлексии и рефлексивной культуре, развитие рефлексивных умений на теоретическом и практическом уровне, включение студентов в рефлексивную деятельность. На завершающем (продуктивно-творческом) этапе, в период окончания студентами бакалаврата, происходило обогащение и расширение их рефлексивных знаний и умений, личностно-профессиональное саморазвитие и развитие творческого подхода к профессиональной деятельности.

Результаты анализа экспериментальных данных на заключительном этапе исследования подтвердили эффективность выделенных педагогических условий формирования рефлексивной культуры будущих инженеров-строителей в процессе профессиональной подготовки и разработанных модели и экспериментальной методики их реализации.

Ключевые слова: рефлексия, профессиональная рефлексия, профессиональная подготовка, рефлексивная культура будущего инженера-строителя, педагогические условия, модель формирования рефлексивной культуры будущих инженеров-строителей.

Sydorchuk N. L. «Pedagogical conditions of the formation of reflexive culture of future engineers in the process of professional training».– Manuscript.

The thesis for obtaining the scientific degree of Candidate of Pedagogical Sciences, specialty 13.00.04 – theory and methodology of professional education. - National University of Water and Environmental Engineering, Ministry of Education and Science of Ukraine. – Rivne, 2017.

The thesis studied the problem of formation of reflexive culture of the future civil engineers in the process of professional training. The work represents a theoretical substantiation and experimental verification of pedagogical conditions

of formation of reflexive culture of the future civil engineers in the process of professional training. Determined the content and essence of the investigated phenomenon, its structure (motivational-axiological, conceptual-theoretical, procedural-active). Detected the criteria (personal, educational, active) and indicators, according to which the levels of formation of reflexive culture of the future civil engineers have been characterized (high enough, primary, elementary).

Substantiated and checked a set of pedagogical conditions of formation of reflexive culture of future engineers during professional training (sequence and staged formation of reflexive culture in the process of students' professional training, educational and methodological support of forming in future engineers knowledges about reflexive culture and reflexive skills, creating the reflexive environment in the educational process and using the potential of informal training to attract students to reflexive activity). Developed and scientifically substantiated the model of reflexive culture with its relevant stages (motivational-targeted, theoretical-active, productive-creative), for each of which educational objectives, content, methods and forms of their implementation have been identified.

Based on the theoretical study and received results of the ascertaining stage of experiment there was developed an experimental methodology of formation reflexive culture of future engineers in the professional training which included complex, phased and consistent implementation of selected educational conditions. The aim of motivational-targeted stage (first year) was a pedagogical support and support of adaptation of students to training at the university, promotion and development of motivational systems in the formation of reflexive culture and awareness of the importance of reflection by students in professional activities. The second (theoretical-active) stage, during the second and third years of study, carried out the formation of theoretical knowledges about reflexion and of reflexive culture, the development of reflexive skills on a theoretical and practical level, the students' inclusion in the reflexive activity. At the final (productive-creative) stage, during the end of the the Bachelor study, there was enriching and expanding students' theoretical knowledges about reflexion and reflexive culture, improving their reflexive knowledges and skills, personal and professional self-development and the development of a creative approach to professional activity.

The results of the analysis of experimental data on the final stage of the study confirmed efficiency of the selected pedagogical conditions of formation of reflexive culture of the future civil engineers in the process of professional training and developed model and experimental methodology for their implementation.

Keywords: reflexion, professional reflexion, professional training, reflexive culture of future civil engineer, pedagogical conditions, model of formation of reflexive culture of future civil engineers.